

کار و تولید در قرآن و حدیث

اصغر طهماسبی بلداجی

کارشناس ارشد علوم قرآن،

دبیر قرآن و معارف اسلامی استان چهارمحال و بختیاری

اشاره

نقش و اهمیت کار و تولید در زندگی انسان‌ها مطلبی غیرقابل انکار است که در آخرین کتاب آسمانی و کلام مفسران واقعی آن به این مهم توجه ویژه‌ای شده است. بدون شک استقلال اقتصادی هر کشور مرهون تلاش و کوشش و تولید داخلی افراد آن کشور در همه حیطه‌هاست. با توجه به نام‌گذاری سال جدید تحت عنوان «تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی» توسط مقام معظم رهبری؛ در این مقاله به اختصار به ذکر برخی از مصادیق این شعار، در قرآن کریم و احادیث معصومین (ع) می‌پردازیم.

◀ **کلیدواژه‌ها:** قرآن کریم، احادیث معصومین (ع)، کار و کوشش، تولید.

اهمیت و ارزش کار و کوشش

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

«وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» (وَ أَنْ سَعِيَّةَ سَوْفَ يَرَى) «ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجِزَاءَ الْأَوْفَى» (نجم / ۴۱ - ۳۹)

درست است که این آیات ناظر به سعی و تلاش برای آخرت و مشاهده پاداش آن در سرای دیگر است، ولی حاوی ملاک و معیار اصلی است که دنیا را نیز دربرمی‌گیرد. به این معنی که افراد با ایمان نباید در انتظار دیگران بنشینند که برایشان کار کنند و مشکلات جامعه‌شان را حل نمایند، بلکه باید خود دامن همت به کمر بزنند و به سعی و تلاش و کوشش برخیزند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲ ش، ۲۲، ۵۵۳-۵۵۲)

عزت و کرامت و استقلال هر ملتی در گرو همت و تلاش آن ملت است، چنانکه فرومایگی و زبونی هر ملتی، پیامد تنبلی و راحت‌طلبی و بیکاری اوست (جوادی آملی، ۱۳۸۷ ش، ۱۵۳-۱۵۲).

پیامبر اکرم (ص) درباره اهمیت کار و تلاش می‌فرماید: آن که خانواده خویش را از حلال روزی می‌دهد، مانند مجاهد در راه خداست (صدوق، ۱۳۷۶ ق، ۱۶۸ / ۳).

همچنین کسب رزق و روزی حلال را برتر از جهاد در راه خدا می‌داند، آنجا که می‌فرماید:

جهاد در طلب‌روزی برای خانواده ناتوان، نزد خداوند از یک سال پیوسته شمشیر زدن همراه امام عادل، برتر است (متقی هندی، ۱۴۰۹، ۶ / ۴).

امام صادق (ع) از قول پیامبر اکرم (ص) در این باره می‌فرماید: هر آینه من دوست می‌دارم که مرد در پی روزی، به این سو و آن سو روان شود. همانا پیامبر خدا صلی‌الله علیه و آله فرمودند: «بار خدایا! برای امت من در سحرخیزی‌اش برکت قرار ده» (صدوق، ۱۳۷۶ ق، ۱۵۷ / ۳).

در حدیث دیگر می‌فرماید: هرگاه مردی تنگدست باشد و به اندازه نیاز خود و خانواده‌اش کار کند و در پی حرام نرود، همانند مجاهد در راه خداست (کلینی، ۱۳۶۴ ش، ۸۸ / ۵).

امام رضاع (ع) (عالم آل محمد (ص)) ارزش کسب رزق و روزی حلال برای خانواده را برتر از جهاد در راه خدا می‌داند، آنجا که می‌فرماید: هر که از فضل خدا آن را می‌جوید که خانواده‌اش را تأمین کند، پاداشی برتر از جهادگر در راه خدا دارد (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ۱۶۸ / ۷۸، ۳۳۹).

پیامبر

اکرم (ص) درباره

اهمیت کار و تلاش

می‌فرماید: آن که

خانواده خویش را از

حلال روزی می‌دهد،

مانند مجاهد در راه

خداست

اهمیت تولید و نقش اقتصادی آن

علی بن ابی حمزه می گوید: امام کاظم (ع) را دیدم که در زمین کشاورزی خود کار می کرد و عرق می ریخت. عرض کردم: قربانت گردم! پس کارگران کجا هستند؟ فرمود: ای علی! بهتر از من و پدرم در این زمین با بیل کار می کردند. عرض کردم: آنان را معرفی بفرما. حضرت فرمود: رسول خدا (ص)، امیرالمؤمنین (علیه السلام) و پدرانم همه با دست خود کار می کردند. کشاورزی شغل پیامبران خدا، جانشینیان آنان و مردان شایسته است (مجلسی، ۱۴۰۳، ق، ۱۵/۴۸). توجه به کشاورزان و تولیدکنندگان نیازهای مردم در سیره معصومین (ع) نمایان است. امام صادق (ع) در این باره راجع به امیرالمؤمنین امام علی (ع) می فرماید: امیرمؤمنان همیشه کشاورزان را به عمال و کارمندانشان سفارش می نمود (حرعاملی، ۱۴۰۳، ق، ۱۶/۱۳) و موارد متعدد دیگر که همه حاکی از اهمیت کار و تولید است. در عصر ما که تحریم های متعددی از سوی کشورهای بیگانه صورت می گیرد وظیفه همگان است که بر اصل تولید داخلی توجه ویژه داشته باشند و کشور را در کالاهای مورد نیاز به خود کفایی برسانند. اجرا کردن سیره اهل بیت (ع) و الگو قرار دادن آنها در این زمینه بسیار تأثیرگذار خواهد بود.

نهی استفاده از کالاهای قاچاق و توجه به تولید ملی و اسلامی

یکی از مسائلی که همواره اقتصاد کشورهای در حال توسعه را تهدید می کند قاچاق کالای خارجی است. این امر علاوه بر خروج ارز بدون عوارض گمرکی و مالیاتی موجبات نابودی اقتصاد ملی را به همراه دارد. زیرا کالاهای با قیمت بسیار نازل وارد بازار مصرف می شود و تولیدکنندگان داخلی قدرت رقابت با آنها را ندارند و در نتیجه دچار رکود اقتصادی می شوند و در پایان ورشکستگی را برای تولیدکنندگان به همراه خواهد داشت.

از سوی دیگر شکست شرکت های تولیدکننده محصولات داخلی باعث بیکاری کارگران می شود. وارد شدن فشارهای سنگین اقتصادی بر قشرهای آسیب پذیر و تحقق نیافتن برنامه های اقتصادی و سیاسی و طرح های توسعه اقتصادی از زبان های دیگر ورود قاچاق کالا خواهد بود.

معصومین (ع) از همان آغاز به این امر توجه داشته اند و خطرات و مضرات روی آوردن به قاچاق و استفاده از کالاهای بیگانگان را تذکر داده اند. امام صادق (ع) در حدیثی می فرماید: امیرالمؤمنین امام علی (ع) همواره می فرمودند: مادامی که این امت لباس بیگانه نپوشند و از غذاهای آنان استفاده نکنند همواره در خیر خواهند بود و هنگامی که چنین کنند خداوند آنان را ذلیل خواهد کرد (برقی، ۱۴۱۶، ق، ۱۷۸/۲).

مصرف کالاهای خارجی و قاچاق که لباس و خوراک و... را شامل می شود به اقتصاد داخلی کشور ضربه وارد می کند. الگوپذیری از بیگانگان در نوع و مقدار کالاهای مصرفی، از جنبه های گوناگون به جامعه اسلامی زیان می رساند، این کار از جنبه اقتصادی بیشتر موجب ترویج مصرف کالاهای خارجی و بی توجهی به تولیدات و کالاهای داخلی می شود که افزون بر خارج ساختن سرمایه از کشور، بر تولید و اقتصاد ملی ضربه می زند. از جنبه اجتماعی فرهنگی نیز، نوعی تبلیغ عملی و ترویج فرهنگ بیگانه و تهدید

امام صادق (ع) در حدیثی می فرماید:
امیرالمؤمنین امام علی (ع) همواره می فرمودند: مادامی که این امت لباس بیگانه نپوشند و از غذاهای آنان استفاده نکنند همواره در خیر خواهند بود و هنگامی که چنین کنند خداوند آنان را ذلیل خواهد کرد

برای اصالت های فرهنگی و حتی دینی در جامعه به شمار می رود، به ویژه آنکه الگوپذیری در مصرف، ناخواسته الگوپذیری در اخلاق و رفتار را نیز در پی خواهد داشت (ابروانی، ۱۳۸۴، ش، ۲۸۷).

بنابراین، این مورد یکی از مهم ترین موارد اقتصادی است که اهل بیت (ع) به آن توجه داشته اند و خطرات آن را گوشزد کرده اند. بر جامعه اسلامی است که با الگوگیری از این موارد به مبارزه با قاچاق کالا بپردازد و برای بومی سازی کالاها و محصولات مورد نیاز تلاش کنند و تمام افراد جامعه نیز در مصرف کردن تولیدات بومی تلاش و همکاری نمایند.

برنامه ریزی اقتصادی

اقتصاد سالم، پویا و اسلامی می تواند جامعه را به رشد و تکامل دنیوی و اخروی برساند، به این معنا که هم موجب رونق و شکوفایی اقتصاد کشور می شود و هم از ورود کالاهای قاچاق و بیگانه به کشور جلوگیری می گردد. این مهم در پرتو برنامه ریزی درست اقتصادی برمی آید. اهل بیت (ع) به برنامه ریزی اقتصادی توجه ویژه ای داشته اند و برای آن اهمیت زیادی قائل شده اند. پیامبر اکرم (ص) در این باره می فرماید: هر کس برای گذران زندگی خویش به درستی برنامه ریزی کند، خدای تبارک و تعالی - روزی اش می بخشد (متقی هندی، ۱۴۰۹، ق، ۱۸۸/۷).

آن حضرت در جای دیگر می فرماید: نشان ژرفاندیشی هر فرد این است که گذران زندگی اش را به سامان آورد. اینکه در جستجوی سامان زندگی ات باشی، دنیادوستی شمرده نمی شود (همان، ۵۰/۳) و در نهی از برنامه ریزی نادرست می فرماید: بر امت خویش، نه از فقر، که از برنامه ریزی نادرست بیم دارم (احسانی، ۱۴۰۳، ق، ۳۹/۴).

امیرالمؤمنین امام علی (ع) در اهمیت برنامه ریزی اقتصادی می فرماید: برنامه ریزی درست، مال کم را افزایش می بخشد؛ و برنامه ریزی نادرست، مال بسیار را نابود می کند (غررالحکم، ۱۳۷۸، ش، ح ۴۸۳۳).

در همین خصوص امام باقر (ع) می فرماید: رسیدن به درجات عالی کمال انسانی در سایه سه چیز امکان پذیر است: فهم دین و شناخت آن، داشتن عزمی بلند و همتی استوار در برابر مصائب و مشکلات و اندازه نگه داشتن در امور مربوط به معیشت و زندگی اقتصادی (کلینی، ۱۳۶۴، ش، ۱۳۲/۱).

مورد سوم مربوط به همان برنامه ریزی اقتصادی است که باید در زندگی تک تک خانواده ها اجرا شود. در حدیث دیگر آمده است: تدبیر خوب زندگانی و برنامه ریزی درست اقتصادی از نشانه های انسان های بایمان است (حرعاملی، ۱۴۰۳، ق، ۴۲/۱۲).

اگر برنامه ریزی اقتصادی درست باشد و در خانواده ها و در بین همه اقشار اجرائی گردد، نتیجه آن این می شود که روی آوردن به اقتصاد ناسالم و غیر پویا و غیر اسلامی، که همان قاچاق کالا و روی آوردن به کالاهای بیگانگان است، کم رنگ و حتی ریشه کن می شود.

اقتصاد صحیح و پویا، برای رشد سایر استعداد های انسانی امکانات وسیعی فراهم می سازد و نداشتن نظام اقتصادی درست و ناکارآمدی آن باعث اختلال در امکانات رشد و شکوفایی دیگر بخش های زندگی انسان می شود. در جهان پیشرفته امروز، وجود قوانین و تصمیم های صحیح اقتصادی، می تواند سرنوشت و آینده

یک جامعه را تحت تأثیر قرار دهد، تا جایی که گسترش تکامل معنوی یک جامعه و فراهم نمودن زمینه‌های اندیشه‌توحیدی و دفاع از کیان جامعه اسلامی و مبارزه با مفاسد اخلاقی و تامین بهداشت همگانی منوط به چنین اقتصاد سالمی است.

پیشنهادهایی در این زمینه به دبیران محترم

دبیران و دانش‌آموزان بزرگ‌ترین قشر فرهنگی کشور را تشکیل می‌دهند و بدون شک تأثیرات زیادی بر پیشرفت اقتصادی و فرهنگی کشور خواهند داشت. دبیران به عنوان الگو و راهنمای دانش‌آموزان می‌توانند بیشترین تأثیرات را روی دانش‌آموزان داشته باشند. به همین دلیل پیشنهادهای زیر در این باره به دبیران محترم ارائه می‌شوند.

۱. اجرائی و نهادینه کردن مصادیق این شعار در زندگی خود: اگر معلمی بخواهد دانش‌آموز خود را به کاری تشویق یا از آن نهی کند ابتدا لازم‌ه‌اش آن است که آن مورد را خودش رعایت کرده باشد. برای مثال اگر معلمی بخواهد دانش‌آموزان را از رفتن به سمت کالاهای قاچاق یا خارجی نهی کند ابتدا خودش باید این مورد را رعایت کرده باشد تا دانش‌آموزان نیز با الگوگیری صحیح به سمت این مهم سوق داده شوند.
۲. تبیین مصادیق این شعار برای دانش‌آموزان: روشن کردن و توضیح این شعار مقام معظم رهبری و مصادیق آن با توجه به آیات قرآن و احادیث معصومین (ع) می‌تواند بر روی دانش‌آموزان تأثیر والایی داشته باشد.
۳. تلاش و کوشش بیشتر در زمینه‌های علمی و فرهنگی و تشویق دانش‌آموزان به این مورد.
۴. نهی دانش‌آموزان از رفتن به سمت مصرف کالاهای خارجی و قاچاق: یکی از مصادیق شعار مقام معظم رهبری، انکاب به تولید داخلی است. همان‌طور که اشاره شد معلمان و دانش‌آموزان بزرگ‌ترین قشر فرهنگی کشور را تشکیل می‌دهند. اگر این شعار در زندگی فرهنگیان نهادینه و اجرائی شود بدون شک کمک شایانی به اقتصاد و فرهنگ کشور می‌کند. در اینجا وظیفه نظام تعلیم و تربیت است که در سطح کلان به مبارزه با این تهاجم فرهنگی بپردازد و در مرحله بعد وظیفه دبیران محترم است که با تبیین اثرات این معضل اجتماعی برای دانش‌آموزان و خانواده‌های آنها با این معضل مبارزه کنند. راهکارهایی که می‌توان در این زمینه ارائه کرد عبارتند از:
الف) تربیت فرهنگی - اقتصادی دانش‌آموزان براساس اعتقادات دینی؛
ب) تبیین استفاده نکردن از کالاهای قاچاق توسط نظام تعلیم و تربیت؛
پ) تبلیغ اقتصاد سالم، پویا و اسلامی و کاربردی کردن آن در زندگی؛
ج) مبارزه با قاچاق کالا در همه زمینه‌ها؛
د) مبارزه با تهاجم فرهنگی و انذار دانش‌آموزان از مضرات آن.
بنابراین بر همگان است که با تلاش فراوان موجبات اجرایی شدن هرچه بیشتر این شعار را در سطح کشور فراهم سازند و به رشد و پیشرفت اقتصادی و فرهنگی کشور کمک کنند.

نتیجه

کار و کوشش و اهتمام به امر تولید و توجه به کالاهای اسلامی مطلبی است که در آموزه‌های دین اسلام به آن توجه ویژه‌ای شده است. این امر از مواردی است که در استقلال اقتصادی و پیشرفت جامعه از اهمیت والایی برخوردار است. تشویق اهل بیت (ع) به کار و کوشش و تولید حاکی از این مطلب است که همگان با بهره‌گیری از این بیانات در زندگی فردی و اجتماعی به پیشرفت جامعه در سطح کلان کمک کنند و با این تلاش و کوشش موجبات هرچه بیشتر عزت اسلام و مسلمین را فراهم آورند. امید است همه مسلمانان جهان، به‌خصوص ایرانیان، به این توصیه‌ها توجه کنند و با بهره‌گیری از بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی به این پیشرفت سرعت هرچه بیشتری بدهند، ان شاءالله.

منابع

۱. ترجمه فولادوند، محمدمهدی، **قرآن کریم**، تهران، دارالقرآن الکریم، چاپ اول، ۱۴۱۵ ق.
۲. **غرر الحکم و درر الکلم**، (امام علی (ع))، انتشارات محدث، چاپ اول، زمستان ۱۳۷۹ ش.
۳. احسانی، ابن ابی‌جمهور، **عوالی اللئالی**، تحقیق، مجتبی عراقی، قم، مطبعة سیدالشهداء، ۱۴۰۳ ق.
۴. ایروانی، جواد، **اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و حدیث**، مشهد، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۴ ش.
۵. برقی، ابی‌جعفر احمد بن محمد، **المحاسن**، تحقیق: سیدمهدی رجائی، قم، الجمع‌العالمی لاهل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۱۶ ق.
۶. بروجردی، حسین، **جامع الاحادیث**، قم، ۱۴۱۸ ق - ۱۳۷۶ ش.
۷. حرعاملی، شیخ محمدحسن، **وسائل الشیعه**، تهران: مکتبه الاسلامیه، ۱۳۸۳ ق.
۸. جوادی آملی، **انتظار بشر از دین**، مرکز نشر اسراء، قم: چاپ پنجم، ۱۳۸۷ ش.
۹. صدوق، محمدبن علی بابویه، **من لایحضره الفقیه**، تهران، مطبعة الأفتاب، ۱۳۷۶ ق.
۹. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، تهران، انتشارات علمیه اسلامیه، ۱۳۶۴ ش.
۱۰. متقی‌هندی، علاءالدین، **کنز العمال**، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۰۹ ق.
۱۱. مجلسی، محمدباقر، **بحار الانوار**، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق.
۱۲. مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، انتشارات درالکتب الاسلامیه، تهران، چاپ سی‌ام، ۱۳۷۲ ش.